

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА КООРДИНАЦІЇ ДІЙ СЛІДЧОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ОБІГУ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

Реуцький А. В., Захаров Д. О., Рубан Ю. О.

Кримський юридичний інститут Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого, Сімферополь, Україна

У статті досліджуються погляди вчених на організацію та координацію дій слідчого, визначає співвідношення цих понять, розкриває форми координації, основні напрямки діяльності та завдання відділів з боротьби із правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій, які створено на регіональному рівні в структурі обласних управлінь (відділів) ДСБЕЗ. На думку автора при розслідуванні злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток великого значення набуває взаємодія слідчого з контролюючими органами, установами Національного банку України, комерційними банками, процесинговими компаніями.

Ключові слова: платіжна картка, методика розслідування злочинів, координація та організація розслідування.

В криміналістичній літературі загально визнано, що ефективне розслідування злочину неможливе без чіткої організації цього процесу. Питання організації розслідування достатньо повно розглянути в працях Белкіна Р. С., Берназа В. Д., Величкіна С. О., Зеленського В. Д., Зуйкова Г. Г., Карнеєвої Л. М., Ключанського В. І., Коновалової В. О., Ларіна О. М., Матусовського Г. А. та інших учених-криміналістів [див.: 0; 0; 0; 0; 0]. Не досягнуто, однак, згоди щодо того, які структурні елементи треба включати в поняття «організація розслідування». Не зупиняючись на цьому докладно, зазначимо, що найбільш ґрунтовною видається позиція Берназа В. Д., відповідно до якої елементи організації розслідування перелічити в повному обсязі практично неможливо. До того ж їх перелік та особливості здійснення визначаються слідчою ситуацією, що перетворює їх на постійно мінливий комплекс дій [0, с. 174].

Треба погодитися з Зеленським В. Д. у тому, що практичне призначення організації полягає у визначенні оптимального напрямку і змісту розслідування, оптимізації його мети, сил і засобів, необхідних для її досягнення, правильного розміщенні сил і створенні відповідних умов [0, с. 90].

При розслідуванні злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток доцільно здійснювати організаційні заходи щодо підготовки тактичних операцій, слідчих дій та оперативно-розшукових заходів у режимі максимальної таємності для усунення можливої протидії (знищення або зміни інформації) заінтересованими особами й одержання якнайбільше доказової інформації.

Як правило, особливості координації діяльності слідчого з різними органами відносять до числа збірних елементів організації розслідування [0, с. 43; 0, с. 15-17]. Існує й інша точка зору. Так, Матусовський Г. А. до видів і форм взаємодії відносить, як найбільш загальний вид, координацію діяльності правоохоронних органів

[0, с. 174], яка, однак, «...за своїм найменуванням і змістом скоріше характеризує сам процес діяльності, а не його вид» [0, с. 134].

Координувати діяльність може одна особа (слідчий, прокурор, начальник відділу), або як систему зустрічних зусиль – декілька осіб. Рівень координації залежить як від типу розумового завдання, яке треба розв'язати, так і від конкретних обставин, що супроводжують це рішення [0, с. 60]. У криміналістичній літературі обґрунтовано стверджується, що «...координація, яка припускає на чолі одну особу, є більш ефективною ...» [0, с. 61], проте це не виключає в деяких випадках ефективності й інших її форм.

Організація взаємодії й координація боротьби зі злочинами в сфері виготовлення та обігу платіжних карток покладається на Управління по боротьбі із правопорушеннями в сфері інтелектуальної власності та високих технологій, утвореного в Департаменті ДСБЕЗ МВС України Наказом МВС України № 429 від 31 травня 2001 р. З метою координації роботи в зазначеному напрямку це Управління здійснює: (а) систематизацію й комплексний аналіз інформації, необхідної для вжиття невідкладних заходів реагування на зміни оперативної обстановки у сфері електронних платежів; (б) взаємообмін інформацією щодо злочинів і злочинців між підрозділами МВС України та іншими заінтересованими правоохоронними органами; (в) відстеження тенденцій розвитку «карткової» злочинності, причин та умов, що сприяють їй, і повідомлення підрозділів МВС, правоохоронних органів про наявні тенденції її поширення [Див.: 0].

При розслідуванні злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток слідчий може взаємодіяти з органом дізнання, спеціалістом, експертом, державними органами та ін. Найчастіше він взаємодіє з підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, карним розшуком та управлінням з боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій. Співпрацює він також тісно з підрозділами міліції громадянської безпеки та іншими підрозділами органів внутрішніх справ.

Основними завданнями взаємодії слідчого з органами дізнання є: (1) розкриття і розслідування злочинів; (2) притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин; (3) спільна діяльність по розшуку злочинців; (4) попередження злочинів [0, с.28].

З огляду на теоретичні положення та слідчу практику можна вирізнити такі форми взаємодії слідчого й органів дізнання при розслідуванні злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток: (1) спільний виїзд на місце події; (2) погоджене планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спільне обговорення слідчих та оперативно-розшукових даних; (3) своєчасне інформування взаємодіючими суб'єктами один одного про відомі їм факти готування або вчинення злочинів, дізнання або розслідування яких законом покладено на той орган, якому про це повідомляється; (4) створення тимчасово або постійно діючих слідчо-оперативних груп для здійснення в межах визначеної законодавством компетенції заходів по виявленню, розкриттю й розслідуванню злочинів; (5) постійний обмін інформацією, яка міститься в централізованих, обласних та інших банках даних оперативно-розшукового, оперативно-довідкового та іншого призначення, про розшукуваних

злочинців, поведінку обвинуваченого, його наміри зникнути і т. д.; (6) створення загальних банків даних про осіб, які займаються або можуть бути причетні до вчинення злочинів цієї категорії; (7) спільне планування й проведення слідчих дій і тактичних операцій.

Складно сперечатися з Рогожиним В. А. у тому, що конкретні форми взаємодії слідчого з органами дізнання, їх доцільність та ефективність обумовлені слідчими ситуаціями, що складаються на тому чи іншому етапі розслідування по кримінальній справі [0, с. 7]. Однак з його позицією щодо іншого питання важко погодитися. Так, у своїй дисертації автор пропонує розділити процес взаємодії слідчого з органами дізнання на такі етапи: (а) рішення слідчого про взаємодію з органом дізнання; (б) діяльність органів дізнання по його виконанню; (в) процесуальна або інша діяльність слідчого, пов'язана з оцінкою доказової й орієнтуючої інформації, отриманої в результаті співпраці з органами дізнання, і включенням цих результатів у систему доказів по даній кримінальній справі [0, с. 7]. Однак рішення про співробітництво не завжди ж приймається слідчим, до того ж, взаємодія – це діяльність органів дізнання і слідчого, «...спрямовувана слідчим і здійснювана при комплексному поєднанні й ефективному використанні повноважень, методів і форм, притаманних кожному з них...» [0, с. 13].

Характер, зміст і форми взаємодії з органами дізнання при розслідуванні злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток визначаються обсягом інформації, якою володіє слідчий на певному етапі цього процесу, про спосіб вчинення злочину, чисельність, структуру і зв'язки злочинної групи, канали обготівкування грошових коштів, збут викрадених матеріальних цінностей і т. д. На даному етапі аналіз способу й засобів учинення злочину, даних, одержаних при огляді місця події, дозволяє слідчому одержати необхідну інформацію шляхом використання оперативно-розшукових карток, інформаційно-довідкових, оперативно-розшукових і криміналістичного обліків. На перший план виходять такі форми його взаємодії з органом дізнання, як вивчення функціональної структури й документообігу підприємств, що обслуговують платежі картками, ознайомлення з технологією розрахунків платіжними картками, призначення перевірок, ревізій тощо.

Узагальнення слідчої практики дало змогу виокремити низку оперативно-розшукових дій, які найчастіше доручає слідчий органу дізнання при розслідуванні злочинів розглядуваної групи: 1) з'ясування нових епізодів злочинної діяльності; 2) з'ясування місця виготовлення підроблених платіжних карток; 3) встановлення місцезнаходження грошових коштів та інших цінностей, отриманих злочинним шляхом; 4) виявлення каналів використання викрадених грошових коштів та інших цінностей; 5) встановлення конкретних учасників злочину, які входять в організовану злочинну групу, зв'язків між ними й ролі кожного при вчиненні злочинного діяння; 6) виявлення можливих співучасників, свідків, предметів і документів, що мають значення для справи; 7) одержання даних про причетність до злочину працівників банківських установ, процесингових центрів, підприємств, що обслуговують розрахунки платіжними картками та ін.

Злочини у сфері виготовлення та обігу платіжних карток мають характер транснаціональних, що зумовлює необхідність міжнародного співробітництва правоохо-

ронних органів. Порядок координації дій правоохоронних органів на території СНД регламентовано Положенням про Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав від 25 листопада 2005 р.

На жаль, в Україні немає регламентованого на законодавчому рівні порядку співпраці з правоохоронними органами інших країн, а також «...напрацьованої практики взаємодії з компетентними органами держав далекого зарубіжжя в питаннях надання правової допомоги в кримінальних справах» [0, с. 144].

Для підвищення ефективності розслідування злочинів у сфері виготовлення й обігу платіжних карток треба налагоджувати тісне співробітництво з правоохоронними органами інших країн, переймати їх позитивний досвід боротьби зі злочинами даної категорії, проводити спільні конференції з питань підвищення рівня розслідування, створення спрощених механізмів обміну інформацією щодо фінансових операцій з ознаками зазначених злочинів і т. д.

Великого значення при розслідуванні злочинів розглядуваної категорії набуває також взаємодія слідчого з контролюючими органами. Вважаємо, що слідчому в цьому випадку необхідно співпрацювати з установами Національного банку України, комерційними банками, процесинговими компаніями.

На сьогодні правоохоронна діяльність оперативного працівника забезпечена інформаційними ресурсами підрозділів оперативної інформації УМВС та обласного адресно-довідкового бюро, до яких є ефективний та оперативний доступ. Крім того, в розпорядженні є масиви інформації про реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, наявність ліцензій на здійснення певних видів підприємницької діяльності, різних юридичних фактів тощо. Однак доступ до цих ресурсів неможливо назвати ефективним та оперативним, бо його реалізація передбачає складання письмових запитів, відправлення їх до відповідних організацій і витребування відомостей. У зв'язку з тим, що передбачений чинним законодавством строк надання таких відомостей становить один місяць (частини 3 і 4 ст. 33 Закону «Про інформацію»), використання цих інформаційних ресурсів для виявлення і розслідування злочинів (в двомісячний термін) унеможливується [0].

Ось чому з метою підвищення ефективності координації організаційних, оперативно-розшукових, правових та інформаційних заходів правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю 31 січня 2006 р. Президент України підписав Указ № 80/200 «Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю», відповідно до якого в Україні створюється Єдина комп'ютерна інформаційна система правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю.

Слідчому для успішного розслідування злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток необхідно налагодити тісне співробітництво зі службами безпеки банків і процесингових компаній, які на постійній основі провадять роботу з попередження втрат у цій сфері, вживають заходів щодо технічної захищеності банківських каналів зв'язку, стежать за збереженням банківської таємниці (за нерозголошенням даних клієнта, а також реквізитів його платіжної картки) і т. д.

Проте, як показує практика, керівники комерційних банків і процесингових компаній неохоче йдуть на будь-які контакти з правоохоронними органами. Це пояснюється відсутністю віри в можливість кримінально-правовими способами відшкодувати заподіяну шкоду, небажанням підірвати репутацію банку в ділових колах, виявленям можливої невідповідності займаному становищу посадових осіб банку, неминучими збитками банку, які від офіційного розслідування можуть бути навіть більшими від суми заподіяної шкоди, можливістю відтоку інформації, що становить банківську таємницю, до конкуруючих структур тощо.

Правова база обміну інформацією між банками і правоохоронними органами розроблена не досить чітко, без урахування необхідності діяти дуже швидко при розслідуванні злочинів розглядуваної категорії. На цей час також склалася практика, що керівники банку ухиляються від надання необхідних органу дізнання даних до порушення кримінальної справи, посилаючись на банківську таємницю, що в деяких випадках дозволяє злочинцям залишатися безкарними і заважає ефективній боротьбі зі такими злочинами.

Науковці також відзначають, що «...деякі банки намагаються використовувати підрозділи органів внутрішніх справ переважно для повернення боргів, списання збитків і тиску на боржників» [0].

Взаємообмін інформацією здійснюється неформально, на рівні особистих відносин. У зв'язку із цим, треба погодитися з Вергузаєвим М. С. та Ільницьким А. Ю. у тому, що для ефективного розслідування злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток взаємодію належить будувати за такими напрямками: 1) своєчасне виявлення фактів злочинів у цій; 2) оперативне й ефективне реагування на виявлені факти злочинних посягань; 3) своєчасне й безпроблемне одержання необхідної інформації в міжнародних платіжних системах; 4) взаємні консультації відповідно з повноваженнями; 5) обмін інформацією, зокрема, ведіння спільних обліків; 6) допомога при збиранні доказів за фактами правопорушень; 7) аналітична робота, створення методологічної бази, навчання, законодавчі ініціативи; 8) здійснення загальних профілактичних заходів [0, с. 66].

Специфіка розслідування злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток викликає необхідність найширшого залучення спеціалістів з різних галузей знань. Кримінально-процесуальне законодавство України передбачає використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів у 3-х формах – проведення експертизи, участь спеціаліста в слідчих діях, проведення ревізій і перевірок (ст. 66, 75 і 128¹ КПК України). Але практика диктує потребу використання спеціальних знань не тільки в рамках КПК України. Аналіз криміналістичних джерел і слідчої практики дозволяє виділити такі форми застосування спеціальних знань: а) участь спеціалістів у перевірці первинних матеріалів про злочини і проведення слідчих дій; б) консультування слідчого зі спеціальних питань при плануванні розслідування й підготовці до провадження слідчих дій; в) призначення і проведення документальних ревізій, інших спеціальних перевірок за ініціативою органу дізнання, слідчого, прокурора, суду; г) проведення судових експертиз.

Для забезпечення ефективного розслідування злочинів у розглядуваній сфері необхідно вирішити такі організаційні завдання: 1) розробити і впровадити методи-

ки виявлення, розслідування й попередження таких злочинів; 2) навчити слідчих, працівників органів дізнання методам та особливостям боротьби зі злочинами цієї категорії; 3) підсилити підрозділ правоохоронних органів, що розслідує злочини цього виду (створити окремих підрозділ у структурі МВС); 4) організувати ефективно взаємодію оперативних і слідчих підрозділів органів внутрішніх справ та СБУ при розслідуванні розглядуваних злочинів; 5) налагодити співробітництво правоохоронних органів з контролюючими органами, процесинговими центрами, банківськими установами, підприємствами, що обслуговують розрахунки платіжними картками, з питань виявлення й попередження даних злочинів; 6) розробити й законодавчо закріпити можливість швидкого та безпроблемного доступу органів по боротьбі зі злочинами в сфері виготовлення та обігу платіжних карток до інформації, потрібної для виявлення, розслідування й попередження злочинів цього виду; 7) налагодити оперативно-пошукові й інформаційно-довідкові обліки платіжних карток; 8) створити координаційний комітет для розробки і забезпечення погоджених дій правоохоронних органів і структур, що забезпечують обіг платіжних карток.

Список літератури

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
2. Берназ В. Д. Организация расследования преступлений как научная категория криминалистики / В. Д. Берназ // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту : зб. наук. пр. – 2006. – № 2. – С. 172–176.
3. Вертузаев М. С. Пластикові платіжні засоби в Україні : кримінол. аспект : навч.-практ. посіб. / М. С. Вертузаев, А. Ю. Ільницький ; [за ред. Я. Ю. Кондратьєва]. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 108 с.
4. Зеленский В. Д. Организация расследования преступления : криминалист. аспекты / В. Д. Зеленский. – Ростов н/Д. : Изд-во Ростов. ун-та, 1989. – 152 с.
5. Карнеева Л. М. Организация работы следователя : метод. пособие / Л. М. Карнеева, В. И. Ключанский ; Всесоюз. науч.-исслед. ин-т криминалистики Прокуратуры Союза ССР. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1961. – 128 с.
6. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве : монография / В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 2000. – 175 с.
7. Коновалова В. Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя / В. Е. Коновалова. – К. : РИО МВД УССР, 1973. – 122 с.
8. Коновалова В. Е. Организация расследования хищений государственного и общественного имущества / В. Е. Коновалова. – Х. : Харьк. юрид. ин-т, 1984. – 44 с.
9. Куркін В. О. Деякі особливості організації розслідування і взаємодії слідчого з органами дізнання / В. О. Куркін // Вісн. Акад. праці і соц. відносин. – 2004. – № 3. – С. 26–29.
10. Литвинов М. Аналіз діяльності оперативних підрозділів ДСБЕЗ МВС України по боротьбі зі злочинами у сфері високих (інформаційних) технологій [Електронний ресурс] / М. Литвинов – Режим доступу:
<http://www.crime-research.ru/articles/Litvinov0104/>
11. Матусовский Г. А. Криминалистика / Г. А. Матусовский. – Х., 1998. – 224 с.
12. Матусовский Г. А. Организация работы аппаратов дознания и предварительного следствия органов внутренних дел : учеб. пособие / Г. А. Матусовский, В. Н. Сущенко. – Х. : Харьк. юрид. ин-т, 1983. – 83 с.
13. Рогожин В. А. Взаимодействие следователя с органами дознания при производстве расследования по делам о преступлениях, совершенных несовершеннолетними (по материалам органов МВД УССР) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. А. Рогожин. – Х., 1982. – 20 с.

14. Слинько С. В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / С. В. Слинько. – Х., 1991. – 20 с.

15. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження) : [навч. посіб.] / С. С. Чернявський / [за заг. ред. О. М. Джужи]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 264 с.

16. Шеломенцев В. П. Борьба з організованими злочинними угрупованнями у сфері використання банківських платіжних карток [Електронний ресурс] / В. П. Шеломенцев. – Режим доступу : http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/10text/g10_24.htm.

Реуцький А. В., Захаров Д. А., Рубан Ю. А. Особенности организации и координации действий следователя при расследовании преступлений в сфере изготовления и оборота платежных карточек / А. В. Реуцький, Д. А. Захаров, Ю. А. Рубан // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 23 (62). № 2. 2010. – С. 25-260.

В статье исследуются взгляды ученых на организацию и координацию действий следователя, определяет соотношение этих понятий, раскрывает формы координации, основные направления деятельности и задачи отделов по борьбе с правонарушениями в сфере интеллектуальной собственности и высоких технологий, созданных на региональном уровне в структуре областных управлений (отделов) ГСБЭП. По мнению автора при расследовании преступлений в сфере изготовления и оборота платежных карточек взаимодействие следователя с контролирующими органами, учреждениями Национального банка Украины, коммерческими банками, процессинговыми компаниями приобретает большое значение.

Ключевые слова: платежная карточка, методика расследования преступлений, координация и организация расследования.

Reucskiy A., Zakharov D., Ruban Y. The peculiarities of an investigation officer's organization and coordination, during crime investigation in the area of payment transaction / A. Reucskiy, D. Zakharov, Y. Ruban // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2010. – Vol. 23 (62). № 2. 2010. – 25-260.

In article sights of scientists at the organization and coordination of actions of the inspector are investigated, defines a parity of these concepts, opens forms of coordination, the basic directions of activity and a problem of departments on struggle against offences in area of intellectual property and high technologies, created at a regional level in structure of regional managements (department) of Public service on struggle against economic crimes. In opinion of the author at investigation of crimes in area of manufacturing and a turn of payment cards the interoperability of the inspector with supervising bodies, establishments of National bank of Ukraine, commercial banks, processing the companies takes on great significance.

Keywords: a payment card, a procedure of investigation of crimes, coordination and and the organization of investigation.

Поступила в редакцію 14.12.2010 г.